

АДВОКАТУРА ЯК СИСТЕМНИЙ СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE LEGAL PROFESSION AS A SYSTEMIC SUBJECT OF THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

У даній науковій статті визначені роль і місце адвокатури у системі суб'єктів запобігання злочинам, з урахуванням сучасних реформ у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні, встановлені існуючі на сьогодні проблеми та запропоновані обґрунтовані заходи щодо їх вирішення по суті.

Зокрема, виходячи з проведеного аналізу різноманітних джерел (законодавчих актів, практики їх реалізації, теоретичних підходів, т. ін.), констатовано, що досі адвокати, не дивлячись на закріплення їх правового статусу у спеціальному законі, а також у чинному Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України, сприймаються у змісті кримінологічної діяльності як частково спеціалізовані (напівспеціалізовані) суб'єкти запобігання злочинам, у тому числі й того, яке здійснюється в ході кримінального провадження.

Зазначений теоретико-прикладний характер, як свідчить практика та доведено у цій роботі, не відповідає соціально-правовим реаліям функціонування адвокатури у сфері запобігання і протидії злочинності, а тому потребує якісної видозміни на всіх рівнях (доктринальному, нормативно-правовому, правозастосовному, ін.).

Як встановлено в ході даного дослідження, сутність даної проблеми полягає у тому, що реалізуючи на практиці загальні засади кримінального провадження (верховенства права, рівності перед законом і судом, змагальності сторін, т. ін.), адвокати мають реальні правові можливості щодо забезпечення виконання в повному обсязі тих кримінологічно значущих завдань, що закріплені в ст. 1 Кримінального кодексу (КК) та ст. 2 КПК, у тому числі й шляхом виявлення та усунення детермінант, які сприяли вчиненню конкретних кримінальних правопорушень.

Поряд з цим, як показали результати даного наукового пошуку, ті державні програми, що безпосередньо регулюють питання діяльності суб'єктів запобігання і протидії злочинності в Україні, не враховують вказаний юридичний аспект участі адвоката у кримінальному провадженні, що обумовлює необхідність удосконалення правового механізму з означеної проблематики дослідження.

Враховуючи зазначене, у цій науковій статті доведена необхідність активізації доктринальних і комплексних досліджень, пов'язаних з визначенням ролі та місця адвокатури у системі запобігання і протидії кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: адвокатура, система, суб'єкт запобігання злочинам (кримінальним правопорушенням), кримінальне провадження, сфера запобігання і протидії злочинності, повноваження адвоката, кримінологічна діяльність.

This scientific article defines the role and place of the legal profession in the system of crime prevention entities, taking into account modern reforms in the field of crime prevention and counteraction in Ukraine, identifies the existing problems and proposes reasonable measures to solve them in essence.

In particular, based on the analysis of various sources (legislative acts, the practice of their implementation, theoretical approaches, etc.), it was established that until now lawyers, despite the consolidation of their legal status in a special law, as well as in the current Criminal Procedure Code (КПК) of Ukraine, are perceived in the content of criminological activity as partially specialized (semi-specialized) subjects of crime prevention, including that which is carried out during criminal proceedings.

The specified theoretical-applied nature, as evidenced by practice and proven in this work, does not correspond to the social and legal realities of the functioning of the bar in the field of crime prevention and counteraction, and therefore requires a qualitative change at all levels (doctrinal, regulatory, law enforcement, etc.).

As established in the course of this research, the essence of this problem lies in the fact that, implementing in practice the general principles of criminal proceedings (the rule of law, equality before the law and the court, adversarial nature of the parties, etc.), lawyers have real legal opportunities to ensure execution in to the full scope of those criminologically significant tasks enshrined in Art. 1 of the Criminal Code (CC) and Art. 2 of the Criminal Procedure Code, including by identifying and eliminating determinants that contributed to the commission of specific criminal offenses.

Along with this, as the results of this scientific research showed, those state programs that directly regulate the activities of the subjects of crime prevention and counteraction in Ukraine do not take into account the specified legal aspect of the lawyer's participation in criminal proceedings, which determines the need to improve the legal mechanism on the specified issue research.

Taking into account the above, this scientific article proves the need to activate doctrinal and comprehensive research related to the determination of the role and place of the legal profession in the system of prevention and countermeasures against criminal offenses.

Key words: *advocacy, system, subject of crime prevention (criminal offences), criminal proceedings, the sphere of crime prevention and counteraction, power of attorney, criminological activity.*

Постановка проблеми. Як свідчить практика, не дивлячись на прийняття останнім часом низки державних програм, спрямованих на запобігання і протидію злочинності в Україні (Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки [1]; Стратегії національної безпеки України [2]; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору і оборони на 2023–2027 роки [3]; ін.), основні кримінологічно значущі показники щодо стану та рівня вчинення кримінальних правопорушень щорічно є майже незмінними та мають чітку тенденцію до погіршення [4].

Як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, однією з детермінант, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, є неналежне використання потенційних правових можливостей суб'єктів запобіжної діяльності [5, с. 169–178], особливе місце та роль серед яких займає адвокатура [6, с. 21–68]. При цьому до сьогодні їх місце, роль і статус у системі суб'єктів запобігання злочинам на науковому рівні не визначений, а саме:

а) одні автори відносять адвокатів до суб'єктів, функції повноважень яких не мають цільового спрямування щодо здійснення запобіжної діяльності [7, с. 356];

б) натомість, інші учені вважають, що адвокати є спеціалізованими суб'єктами запобігання злочинам, на які згідно закону покладено реалізацію завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням [8, с. 64];

в) у свою чергу, низка дослідників доводять, що адвокатуру слід відносити до числа частково спеціалізованих (напівспеціалізованих) суб'єктів запобіжної діяльності, тобто таких, які не зобов'язані, але можуть здійснювати зазначені функції [6, с. 19–20].

Без сумніву (і це підтверджується на практиці), така доктринальна невизначеність не тільки впливає на зміст формування та реалізації державних програм запобігання злочинності, мова про які велась вище [1], але й на ті доповнення і зміни, які вносяться час від часу в Закон України

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [9], а, в кінцевому підсумку, детермінує низьку ефективність кримінологічної діяльності всіх, без винятку, суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням [10, с. 274–280].

Таким чином, слід визнати, що в наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка має бути вирішена на монографічному та комплексному наукових рівнях.

Саме тому, враховуючи її змістовні та системні елементи, метою цієї наукової статті є з'ясування соціально-правової природи, місця і ролі адвокатури у системі суб'єктів запобігання злочинам, а головним завданням – доведення необхідності удосконалення правового механізму запобіжної діяльності, а також доповнення чинного законодавства, яке регулює повноваження і статус адвокатів, положенням про право останніх виявляти та усувати детермінанти, які сприяли вининню злочину, по кожному кримінальному провадженню.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно і предметно питаннями запобіжної діяльності відповідних суб'єктів займаються такі учені, як: В. С. Багиргареева, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голина, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, О. М. Костенко, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. А. Мисливий, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, В. І. Шакур, ін.

У той самий час, варто зазначити, що у контексті сучасних соціально-правових можливостей адвокатури, особливо в умовах воєнного стану в Україні, питання її діяльності щодо запобігання кримінальним правопорушенням на науковому рівні розроблені недостатньо, що актуалізує потребу в активізації пошуків учених у вказаному напрямі, а також визначає теоретичне і практичне значення цієї роботи.

Виклад основних положень. Вивчення теоретичних джерел, нормативно-правових актів та практики їх реалізації дозволяють зробити висновок про те, що незважаючи на значне просування у розробці теоретичних проблем кримінології, чим характеризується головним чином період сьогодення, помітного поширення досліджень та відкритого використання в них незрівнянно більшого обсягу інформації про злочинність, а також застосування здобутків кримінології у практичній запобіжній діяльності злочинам усіх суб'єктів не відбулось [11, с. 3].

Як показує практика, однією з детермінант такого положення справ стала, насамперед, відсутність у державній політиці України у сфері запобігання та протидії злочинності, включаючи кримінологічну політику, спрямування на більш ефективне управління зазначеною діяльністю та її практичного здійснення, а також неналежне наукове обґрунтування здобутків суспільно-правових наук, зокрема кримінології, у якій, на жаль, також не досить чітко визначено місце адвокатури у системі запобігання кримінальним правопорушенням.

З іншого боку, сучасна вища державна влада в Україні, а з нею керівники центральних правоохоронних та інших державних органів, на жаль, не звикли та не навчені опиратися на висновки і положення науки, включаючи кримінологію, не відчують у цьому потреби, тому їх рішення у зазначеній сфері суспільних відносин ґрунтуються, зазвичай, не на її об'єктивному науковому аналізі, а на маніпулятивних показниках, що стосуються офіційної оцінки злочинних проявів. У той самий час, кримінологи доводять, що злочинність вихідне, базове поняття кримінології, і той, хто її досліджує, зобов'язаний вирішити важливе концептуальне питання щодо її розуміння [12, с. 324].

Без сумніву, зазначене доктринальне відношення має пряме відношення й до з'ясування ролі та місця адвокатури у системі запобіжної діяльності.

Зокрема, в новому КПК України є, на відміну від старого КПК, спеціальна глава 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження», параграф 3 якої «Сторона захисту» присвячений діяльності адвоката у кримінальному судочинстві [13].

Якщо буквально розуміти положення даного КПК, то до сторони захисту, а, отже, об'єктів кримінологічної діяльності адвокатів, слід віднести: підозрюваного (ст. 44), обвинуваченого (ст. 44), засудженого (ст. 45), виправданого (ст. 45) та законного представника (ст. 46).

При цьому, в контексті створення належних правових засад щодо здійснення заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які реалізуються адвокатами, практично значущою є ст. 47 КПК, у якій дано поняття захисника.

Звертає у зв'язку з цим на себе увагу і такий факт, а саме: якщо в ч. 2 ст. 47 старого КПК (1960 р.) було зазначено, що підозрюваний, обвинувачуваний, підсудний вправі запросити собі кількох захисників, але це право та кількість останніх залежить від органів дізнання, досудового слідства та суду, то в ч. 1 ст. 47 діючого КПК чітко визначено, що у підозрюваного або обвинуваченого не може бути одночасно більше п'яти захисників, що значно розширює потенційні

можливості адвокатів у забезпеченні особистої безпеки їх підзахисного, тобто на сьогодні створені реальні правові гарантії для здійснення заходів кримінологічного запобігання.

Як видається, досить ефективними, особливо з огляду проведення заходів запобіжного характеру є положення ч. 4 ст. 46 КПК, у якій зазначено, що захисник користується процесуальними правами обвинуваченого, захист якого він здійснює.

Крім цього, у сенсі вирішення проблем, пов'язаних із запобіганням катувань та іншого нелюдського поводження з підозрюваними та обвинуваченими, важливими є положення ст. 48 КПК, у якій визначено, що захисник може у будь-який момент бути залучений до участі у кримінальному провадженні, а слідчий прокурор, суд зобов'язаний надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку з захисником і створюють можливість використати засоби зв'язку для запрошення адвоката.

Серед інших кримінологічно значущих гарантій такого спрямування заслуговують на увагу положення чинного КПК України щодо:

1) залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, у тому числі самим підозрюваним і обвинуваченим (ст. 53);

2) залучення потерпілого, яким може бути особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (ст. 58);

3) реалізація завдань кримінального провадження (щоб жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу (ст. 2));

4) визначення засад кримінального провадження, у тому числі й шляхом забезпечення права на свободу та особисту недоторканість (ст. 12), повагу до людської гідності (ст. 11), свободу від самовикриття (ст. 18), право на захист (ст. 20), т. ін.;

5) встановлення вимог щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок суттєвого порушення прав і свобод людини, у тому числі тих доказів, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого (ст. 88) та ін.;

6) розширення видів заходів правового забезпечення кримінального провадження (ст. 131);

7) повідомлення осіб, відносно яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 253);

8) недопустимості втручання у приватне життя особи (ст. 258);

9) відкриття матеріалів іншій стороні (ст. 290);

10) провадження у суді присяжних (параграф 2 глави 30 даного Кодексу).

У той самий час, варто мати на увазі, що у чинному КПК відсутні ті норми, що безпосередньо визначають зміст кримінологічної діяльності суб'єктів у кримінальному провадженні, які були у КПК України 1960 р., що виступає однією з детермінант, що впливає на її ефективність.

Як видається, з сучасними законодавчими підходами з означеного питання погодитись не можна – і ось чому:

а) по-перше, загальновизнаними в теорії права є положення про те, що у співвідношенні норм матеріального права (у даному випадку КК) та процесуального норм права (КПК) пріоритетними є норми першого [14, с. 160–181].

З цього випливає, що норми КПК мають у повій мірі відображати зміст норм КК, як базових, вихідних положень щодо матеріальних норм права, якими у даному випадку є норми останнього Кодексу.

Проте, у чинному КПК такий механізм взаємодії правових норм не дотриманий. Так, в ст. 1 КК одним із завдань кримінального законодавства України зазначено запобігання злочинам, а тому логічно було б у чинному КПК прописати процедуру його реалізації у кримінальному провадженні.

Більш того, в ст. 50 КК мова ведеться про те, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність, але в КПК процесуальні гарантії щодо реалізації цієї норми відсутні або носять безсистемний та беззмістовний характер;

б) по-друге, в ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Саме тому, в статтях 1, 3 та ін. КК визначені гарантії забезпечення охорони зазначених цінностей (зокрема, в Особливій частині даного Кодексу).

Більш того, є спеціальний Закон України, що встановлює правові та інші механізми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, проте у діючому КПК з приводу цього не сказано жодного слова (за винятком розділу II, де визначені заходи забезпечення кримінального провадження, але не, власне, безпеки учасників судочинства), хоча в ст. 2 цього Кодексу завдання

по захисту особи, суспільства та держави закріплено. Тобто і в даному випадку порушений принцип системності права та нормотворчості [14, с. 214];

в) приведення норм вітчизняного законодавства до кращих міжнародних та, зокрема, європейських зразків (основу яких складають права людини і громадянина) не означає, що у нормативних актах має звертатись увага на зміст принципу поступальності, який відображає логіку та динаміку розвитку окремих правових норм, інститутів, галузей та в цілому системи права, чого в чинному КПК теж не дотримано [14, с. 212–213].

Як у зв'язку з цим зауважила М. Патеї-Братасюк, незважаючи на великий інтерес до проблеми правової реформи в сучасній Україні з боку науковців, можна визнати, що глибинно ця проблема ще не осмислена [15, с. 381].

Аналогічний висновок зробив А. П. Закалюк, який стосується використання на практиці досягнень кримінологів. При цьому він обґрунтовано констатував, що це є наслідком відображення помітного дефіциту кримінологічних знань у керівників вищих органів управління та керівного складу фахівців правоохоронної системи України [11, с. 3–4].

Таким чином, слід констатувати, що у КПК України належних правових механізмів для забезпечення кримінологічної діяльності адвокатів досі не створено.

Висновок. Отже, проведений у цій роботі аналіз наукової літератури, законодавчих актів та правозастосовної практики дозволяє стверджувати, що без всебічного, повного та об'єктивного з'ясування змісту кримінологічної діяльності на всіх рівнях (доктринальному, нормативно-правовому, правозастосовному, т. ін.), її суті та практичної значущості, вкрай складно визначити роль і місце адвокатури у системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а тому це питання, особливо в умовах погіршення криміногенної обстановки та воєнного стану в Україні у сьогоденні, має стати предметом окремого комплексного наукового дослідження, враховуючи значні потенційні правові можливості захисників, як учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія у сфері прав людини на 2021–2023 роки: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Стратегія національної безпеки України: схвал. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони на 2023–2027 роки: схвал. Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2022 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
5. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelm: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169–178.
6. Адвокатура в системі суб'єктів запобігання злочинам в Україні: монографія / за ред. д.ю.н., проф. Коваленка В. В. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 214 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.
8. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джузи. Київ: Атіка, 2003. 312 с.
9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
10. Головін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: *Практична кримінологія*. 320 с.
12. Голіна В. В. Злочинність: багатоманітність понять і предметна сутність явища. *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 324–336.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13.04.2012 за № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88.

14. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
15. Патеї-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. Київ: КНУВС, 2010. 396 с.
16. Bodunova O. M., Hrytsiuk I. V. Investigation of criminal offences: the international dimension. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 184–188.
17. Bodunova O. M., Hrytsiuk I. V. Protection of human rights in criminal proceedings in the current context: european experience. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 6. С. 225–230.

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.2.35>

ЧОРНА А.М.

СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

LAWYER'S LIABILITY INSURANCE: PROBLEM ASPECTS

Діяльність адвоката є однією з основних ознак, що визначає рівень захищеності прав людини та є однією із складових на шляху забезпечення розвитку верховенства права у кожній демократичній та правовій державі. Але здійснення такої кваліфікованої допомоги неможливе без забезпечення належного контролю за професійною діяльністю адвоката. Такий контроль насамперед забезпечується нормами інституту юридичної відповідальності адвоката. Основним завданням такої відповідальності є забезпечення належного виконання адвокатом своїх обов'язків. Метою статті є визначення проблемних аспектів здійснення обов'язкового страхування відповідальності адвоката, як гарантії належного виконання покладених на нього обов'язків. Стаття присвячена проблемам здійснення страхування професійної відповідальності адвокатів. Автором розглянуті особливості страхування професійної відповідальності адвокатів, страхові ризики та випадки, підстави виплати страхового відшкодування за договором страхування. З'ясовано, що відповідальність адвоката перед клієнтом може виникати як за порушення умов договору, так і за порушення норм чинного законодавства, у зв'язку з чим неможливо встановити чіткий перелік страхових випадків професійної відповідальності адвокатів, оскільки страхуванню підлягає відповідальність за будь-які винні порушення адвокатом умов договору про надання правничої допомоги, а також норм чинного законодавства, які завдали клієнту шкоду, яка перебуває у прямому причинному зв'язку з порушенням. Зроблено висновок, що запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності діяльності адвокатів є недоцільним і немає під собою достатніх підстав. В першу чергу це пов'язано з відсутністю спеціального нормативно-правового акту, який би встановлював спеціальні умови та підстави здійснення такого страхування. З вищевикладеного можна зробити висновок, що професійна майнова відповідальність адвокатів належить до договірної відповідальності, оскільки правовідносини між адвокатом і довірительом виникають не інакше, як під час укладання договору надання юридичних послуг. Таким чином, у разі невиконання чи неналежного виконання адвокатом покладених на нього

© ЧОРНА А.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки (Харківський національний університет внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0003-0519-7300>